

“TANQIDIY FIKRLASH” TUSHUNCHASI, TANQIDIY FIKRLASH HAQIDA BUYUK ALLOMALARIMIZNING QARASHLARI

Nurmatova Shoxyora Ilhomjon qizi

*Andijon davlat pedagogika instituti boshlang'ich ta'lim kafedrası
o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Tanqidiy fikrlash” tushunchasi haqida shuningdek, tanqidiy fikrlash haqida buyuk allomalarimizning qarashlari borasida so'z boradi.

Kalit so'zlar. Tanqidiy fikrlash, voqea, inson, qobiliyat, jamiyat, Farobiy, Alisher Navoiy, K. Popper.

Tanqidiy fikrlash bu – XXI asr talablarini muvaffaqiyatli ro'yobga chiqarishimizga imkoniyat yaratuvchi, o'rganayotgan va bajarayotgan ishimizni yanada chuqurroq anglashimizga yordam beruvchi ijobiy ko'nikmadir. Tanqidiy fikrlashga o'rgatish Kadrlar tayyorlash milliy dasturida bayon etilgan yuqori kasbiy madaniyatli, ijodiy va ijtimoiy faol xayotda o'z o'rnini topa oladigan malakali kadrlarni shakllantirish vazifasini hal qilishga ham mos keladi. Xo'sh, shunday bo'lsa tanqidiy fikrlashning o'zi nima? Adabiyotlarda bu tushunchaga berilgan turli xil ta'riflarni uchratish mumkin.

Tanqidiy fikrlash (ingliz tili. critical thinking) – barcha voqea va narsalarni tahlil qilish uchun ishlatiladigan asosli xulosalar tuzish va baholash, shuningdek olingan natijalarni amalda vaziyat va muammolarga qo'llashga imkon beruvchi fikrlash tizimidir. Umumiy ma'noda, tanqidiy fikrlash, ilgargi an'anaviy fikrlashga nisbatan yuqoriroq darajadagi fikrlashni anglatadi.

Tanqidiy fikrlash-insonning kelayotgan ma'lumotlarga, shu jumladan o'z e'tiqodlariga shubha qilish qobiliyatidir. Muayyan jamiyatda tanqidiy fikrlash darajasiga o'tish bu jamiyatning sivilizatsiya rivojlanishini boshlash uchun zarur shart-sharoitdir.

“Tanqidiy fikrlash” tushunchasi XX asr o'rtalarida pedagogika faniga kirib kelgan. Birinchilardan bo'lib tanqidiy fikrlash atamasi K. Popper tomonidan ishlatilgan. Unga ko'ra har bir tirik organizm muammolarni “hal qiluvchi” vazifasini bajaradi. Atrofdagi ma'lumotlar dunyo tirik organizmning ma'nosini tasdiqlash yoki rad etish sifatida qaraladi bu hodisani oldindan beradi. Bunday vaziyatda tanqidiy fikrlash – haqiqatni izlash va xatoni bartaraf etish usuli sifatida ishlaydi. Tanqidiy fikrlash masalasi b'yicha ish olib borgan xorijiy mutaxassislardan, E. De Bono, J. Daniya, M. Lipman, D. Halpern, D. Klouz. A. E. Petrovlarning so'zlariga ko'ra, tanqidiy fikrlash reflektiv

xususiyatga ega bo'lib, bunda inson o'z tafakkurini va uning to'g'riligini o'rganadi.

Tanqidiy fikrlashning o'ziga hos hususiyatlari mavjud va ular quyidagicha:

1. Baholash
2. Yangi g'oyalarga ochiqlik
3. Vaziyatni yaxlit tekshirish
4. Ko'p tomonlama tahlilga intilish
5. Ko'p variantlik yondashuv nuqtai nazardan qarash.

Tanqidiy fikrlash masalasi aniqroq qilinganda zaif va kuchli tomonlariga ajratish mumkin. Zaif ma'noda tanqidiy fikrlashni yuqori malakali, ammo o'z manfaatlari bilan xarakat qiluvchi va o'z harakatlarning axloqiy oqibatlari haqida jiddiy o'ylamaydigan, xudbin motivatsiyaga ega bo'lgan yolg'on-intellektual fikrlash sifatida belgilaydi. Bunday odamlar ko'pincha juda bilimdon, lekin o'z bilimlarini adolatsiz va xudbin maqsadlarga ishlatishga qodir.

Boshqa tomondan, kuchli ma'noda tanqidiy fikrlash - bu egosentrik moyilliksiz ob'ektiv o'rganish uchun muammolarning mantig'iga kiradigan shaxsning fikrlashi. Shu ma'noda tanqidiy fikrlash haqiqatga bo'lgan to'siqlarni to'g'ri bartaraf etishga qaratiladi.

Boshqa odamlarning bayonotlarini to'g'ri baholashga yordam beradigan va o'z pozitsiyasini himoya qilishga yordam beradigan axborotni boshqarish usullidir.

Tanqidiy fikr yuritish nimani anglatadi va buni o'rgatish mumkinmi?

Tanqidiy fikrlash ko'plab mamlakatlarning oliy ta'limida asosiy ta'lim fanlaridan biridir. Talabalar matnlarni diqqat bilan o'qishga o'rgatiladi, uslubiy shubhalarni namoyon qiladi (ya'ni, Dekartga ko'ra, "mantiqiy ravishda shubha qilish mumkin"), boshqalarning ham, o'z argumentlarida ham zaif nuqtalarni topish, tushunchalar bilan ishlash, o'z fikrlarini aniq va oqilona ifoda etish.

Bunday ta'limning muhim tarkibiy qismi to'g'ri savollar berish qobiliyatidir. Savollarga mahalliy ta'lim tizimiga nisbatan ko'proq e'tibor berilishi mumkin.

Tanqidiy fikrlash ta'lim intizomi sifatida rasmiy mantiq, argumentatsiya nazariyasi va amaliyoti, ritorika va ilmiy epistemologiya (bilim faoliyati vositalari va cheklovlari bilan shug'ullanadigan falsafa bo'limi) qoidalariga asoslanadi. Bu sohada taniqli nazariyalardan biri Karl Popper edi, u tanqidiy fikrlashni har qanday ratsionallik asosi deb hisobladi. Bilim, Popperga ko'ra, farazlar, ularning asoslanishi yoki rad etish amaliyotsiz mavjud emas. Bu yerda manba masalasi hech qanday ahamiyatga ega

emas: dastlabki ma'lumotlarga nisbatan usul va munosabat muhim ahamiyatga ega.

Mashhur Yunon faylasufi Arastudan keyin sharqda o'z bilim fikri doirasining kengligi bilan nom chiqargan Forobiyning yirik mutaffakkir muallimlik muallim ikkinchi muallim dep aytadilar. Forobiy ta'lim-tarbiyani uzviy bog'liqda olib borish, ta'limni ham tarbiyani ham inson kamolotida o'z o'rnini borligini alohida ta'kidlaydi. Shuningdek u tanqidiy fikrlash haqida ham aytib o'tgan Forobiy fikricha maqsadga muvofiq amalga oshirilgan ta'lim-tarbiya insonni ham aqliy ham kamolotga etkazib, tabiat va jamiyat qonun qoidalarini anglab, hayotiy qonun qoidalarini tanlab oladigan va jamiyatda boshqalar bilan birga to'g'ri munosabatda bo'ladigan shaxs bo'lishiga imkoniyat yaratadi.

Beruniy inson kamolotida ijodiy tafakkur va mehnat tarbiyasi to'g'risida muhim fikr bayon etadi. U har bir mehnat turiga qarab turlarga ajratadi. Forobiy har bir mehnat egasining mehnatiga qarab turlarga ajratadi. Og'ir mehnat sifatida binokor, ko'mir qazuvchi, aqliy mehnat, fan soxiblari mehnatini keltiradi.

O'zbek shoiri va jamoat arbobi Alisher Navoiy o'zi tashkil etgan "Ihlosiya" madrasasida ilm olayotgan o'quvchilarga bilim berishda ularning aqliy faoliyatlarini bilishga qiziqishlarini tarbiyalashga asosiy e'tibor berdi.

O'zbek pedagogikasining asoschilaridan biri Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlarida ham ta'lim jarayonida o'quvchilarni bilimga bo'lgan qiziqishini oshirib, aqliy faoliyatlarini rivojlantirish masalasi katta o'rin egallaydi. Shu bilan birga ta'lim jarayonida xalq og'izaki ijodi

Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini shakllantirish uchun ta'lim tizimini mustahkamlash muhimligini tan oladi. Bolalarning tanqidiy fikrlash qobiliyati, bir tomondan faktlarga asoslangan bilimlardan foydalangan holda mulohaza yuritish va ochiq va izlanuvchan tafakkurni qabul qilish demakdir. Biroq, bunga erishish uchun maktablarda tanqidiy fikrlashni yaxshilashlari uchun o'quv dasturlari ko'proq amalga oshirilgan mashg'ulotlarga tayangan holda integratsiya qilinishi kerak. O'qituvchilar, psixologlar va faylasuflar bu borada bir fikrda bo'lishsa ham tanqidiy fikrlashning ahamiyati, kontseptsiyasi nimaning anglatishi haqida hali ham kelishuv mavjud emas va o'qituvchilarni amaliyotda qo'llash uchun qanday tayyorlanishi kerakligi haqida bahs muzokazalar olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich sinf o'qituvchilari ushbu kontseptsiyani qanday qabul qilishlarini va ular o'zlarining maktab va maktablarida qanday professional fon tariqasida tanqidiy fikrlash tajribasini olib kelishlarini o'rganish edi.

FOYDALANIKGAN ADABIYOTLAR.

1. Pol, R. V., Elder, L. & Bartell, T. (1997). Kaliforniya o'qituvchisini tanqidiy fikrlash bo'yicha o'qitishga tayyorlash: Tadqiqot natijalari va siyosat bo'yicha tavsiyalar. O'qituvchilar malakasini oshirish bo'yicha Kaliforniya komissiyasi Sakramento: Kaliforniya.

2. Pak Kseniya Grigorevna "TANQIDIY FIKRLASH HAQIDA QARASHLAR" JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS Volume-35_Issue-1_Avgust_2023

3. Sharifjon To'lqin o'g A. et al. TA'LIM-TARBIYA TIZIMI VA O'QITUVCHILAR FAOLIYATIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING AHAMIYATI //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2022. – T. 1. – №. 11. – С. 57-60.

4. Бутенко А. В., Ходос Е. А. Критическое мышление: метод, теория, практика. Учеб.-метод. пособие. М.: Мирос, 2002. — 176 с.